

Gondolatok a világgazdaság állapotáról

Hogyan jutott idáig a világ? – hangzik a szerkesztők első kérdése. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához viszont előbb azt kellene tisztáznunk, hova is jutottunk, hol is vagyunk. És sajnos erre a kérdésre ma még nem tudjuk a választ. Nap mint nap zúdulnak ránk a negatív hírek, amelyek valóban nagyon borús képet festenek a nemzetközi pénzügyi piacok állapotáról, és még borúsabbat jeleznek előre a világgazdaság kilátásairól. Ezeket az előrejelzéseket azonban óvatosan kell kezelni: amikor benne vagyunk a pénzügyi válság legmélyebb bugyraiban, nehéz józanul megítélni a válság mélységét, és különösen előre látni annak kimenetelét.

Ma még nem tudjuk, hogyan fogja megítélni a gazdaságtörténet a 2008. évi pénzügyi válságot mondjuk 10, vagy akár 5 év múlva. Fordulópontként, vagy csak egy jelentős, de múltó eseményként, amely után a pénzügyi világ – többé-kevésbé – visszatért a megszokott kerékvágásba.

A mai helyzetet sokan a 29-33-as Nagy Válsághoz hasonlítanak tekintik, amely valóban alapjaiban rázta meg a világgazdaságot. Tanulságos azonban, hogy utána nem egy teljességgel más rendszer épült. A világ mindig tanul az előzőleg elkövetett hibákból, bizonyos hibaelhárító technikák kifinomulnak, de egy idő után felejt is, és a problémák gyökere megmarad: sem a nemzeti, sem a nemzetközi pénzügyi szabályozás eszközei nem elegendőek ahhoz, hogy a pénzügyi innovációk nevezett konstrukciók értékpapír-buborékok kialakulásához vezessenek.

A világ valószínűleg nem sokat fog változni a maihoz képest, kifejezetten a válság miatt. A nemzetközi gazdaság persze át fog alakulni valamelyest a pénzügyi válság hatására, a most megszéppent bankok egy kicsit óvatosabbak lesznek, a szabályozók pedig akkurátusabbak. Az ijedség azonban – azt gondolom – néhány éven belül elmúlik.

Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az elmúlt évtizedeket is folyamatos, vissza-visszatérő pénzügyi válságok jellemezték, elég, ha csak a kilencvenes évek mexikói, dél-kelet-ázsiai és orosz pénzügyi válságára gondolunk. Csakhogy ezek lokális krízisek voltak, hatásuk nem terjedt ki a globális piacokra. A különbség tehát „csupán” annyi, hogy a mostani válság az Egyesült Államokból indult ki, amelynek értékpapírjai ellepték, bankjai pedig behálózzák a világot, ezért a fertőzés a világ szinte minden szegletét elérte. Ezért a mostani pénzügyi válság kiterjedtségében és mélységében jócskán meghaladja a korábbiakat.

A világ azonban nem feltétlenül a válságokhoz kötődően változik, hanem folyamatosan átalakul, csak az nem annyira szembetűnő, mint az egész világot megrengető krízisek. Az elmúlt évtizedben is rengeteget változott a világ: Kína, amely fantasztikus gazdasági és pénzügyi erőre tett szert, hamarosan egyre határozottabban fog törekedni gazdasági erejéhez méltó világpolitika pozíció megszerzésére. Ma ennek még nem jött el az ideje, ami abból is kitűnik, hogy a globális pénzügyi krízis a dollár erősödését hozta. Annak az országnak a valutája került ki a válságból megerősödve, amelyből a pénzügyi krízis kiindult.

Ami pedig Európát illeti, az inkább a válság elszenvedője, mintsem nyertese volt. De Európa világgazdasági hatalmi pozíció amúgyis lassan erodálódna, ami nagy kár, mivel óriási szellemi potenciált hordoz magában. Európa persze mindig fontos színfolt maradt a világgazdaság térképén, de az igazi nagy csata Kína (és általában: Ázsia) valamint az Egyesült Államok között fog lezajlani.

Sokkal aggasztóbbnak tűnnek más problémák, amelyek legalább ilyen súllyal tornyosulnak fölöttünk. Félő ugyanis, hogy nem nagyon sokára valami hasonló fog lezajlani a környezet, illetve az energiához jutás terén, mint a mostani pénzügyi krízis. Évek óta aggasztó jelzések érkeznek egy környezeti katasztrófa előjeleiről, a világ azonban nem törődik ezekkel. És amikor majd bekövetkezik, ugyanolyan felkészületlenül ér bennünket, mint a pénzügyi krízis. Hatása azonban súlyosabb lesz. Az is kellemetlen, ha idej-óráiig kevesebbet tudunk fogyasztani, a környezeti krízis azonban sokkal súlyosabb hatásokkal jár, és az is, ha nem tudunk fűteni és termelni, mert nincs elég energia. Azt hiszem, ezek sokkal súlyosabb veszélyek, mint a pénzügyi válságé.

...és Magyarországról

Közgazdasági értelemben egyszerű a válasz arra kérdésre, miért éppen Magyarországot sújtotta különösen a pénzügyi válság. Az ok a 2002-2006 között súlyosan megbomlott költségvetési egyensúly, amely az államadósság és az állam külső finanszírozási igényének rohamos emelkedésével járt együtt. Ameddig a külföldi befektetőknek sok pénzük volt, nem voltak nagyon finnyások a magyar költségvetési hiány finanszírozásában (pontosabban: a magas kamatprémium elfelejtette velük a magas kockázati mutató miatti esetleges aggodalmakat). A válság kitörése idején azonban elfordultak a magyar állampapír-piacról. A másik közvetlen ok szintén a 2002-2006 közötti állami költségekben gyökerezik, nevezetesen: 2006 után a fiskális kiigazítás óriási reálgazdasági áldozatokkal járt. A növekedés csaknem megállt, így a nemzetközi pénzügyi válság egy erősen legyengült magyar gazdaságot ért el.

Relatív pozícióinkat tovább rontotta, hogy miközben Magyarországon a fiskális pozíció romlott és a gazdasági növekedés lassult, addig a többi térségbeli ország egyre jobb fiskális és gazdasági növekedési mutatókkal rendelkezett.

Sokat rontott Magyarország megítélésén az a súlyos hitelvesztés, amelyet 2002-2006 között, s ezen belül különösen 2005-2006-ban szenvedett el. A kormány ugyanis minden évben a hiány csökkentését ígérte, a tényleges deficit ezzel szemben éppenséggel nőtt. 2004 májusától, amikor már az Európai Unió tagja voltunk, és az Unió a Konvergencia Programban vállalt költségvetési hiánycél teljesítését szigorúan ellenőrizte, ez a szavahihetlenség a korábinál is nagyobb publicitást kapott. 2006-ban nem volt jó Brüsszelben járnunk, vagy külföldi befektetőkkel beszélni, mivel a pénzügyi világ kifejezetten gúnyosan beszélt a magyar kormány hitelvesztéséről. 2007-2008-ban a hiány ugyan jelentősen, az eredetileg tervezettnél is nagyobb mértékben csökkent, ez a rövid idő azonban nem volt elegendő a hitelesség visszaszerzéséhez.

Eközben az államháztartást továbbra is belső ellentmondások feszítik. A költségvetési egyensúly javulása 2007-2008-ban az európai léptékekben mérve is rendkívül magas adórátaikon alapult, ami akadályozta a gazdaság boldogulásának (és egyúttal forrása a feketegazdaságnak). Emiatt rosszak a növekedési kilátások is. Ma Magyarország az Európai Unióban a negyedik legmagasabb az államháztartási kiadások aránya a GDP-ben. Pedig számos sikeres ország (többek között az eurót 2009. január 1-jén bevezető Szlovákia) példája bizonyítja, hogy a kiadások csökkentése elengedhetetlen lenne a gazdaság dinamizmusának visszanyeréséhez. Enélkül a magyar gazdaság, legalábbis középtávon, egy stagnáló vagy alig növekvő pályán fog maradni. Ez az államháztartási hiány csökkentésének esélyét is veszélyezteti, hiszen nem termelődnek meg azok az adóalapok, amelyek az állami kiadások fedezéséhez szükségesek.

Eddig a közgazdasági érvelés – dióhéjban. A fent leírt gazdasági jellemzők azonban, miközben egyrészt okai a válságban való különösen erős érintettségünknek, egyúttal okozatok is, hiszen súlyos gazdaságpolitikai hibák sorozata áll a romló mutatók mögött. Ezért nem csak a társadalomtudósok, hanem a közgazdászok körében is vita tárgya a kérdés: milyen politikai-társadalmi körülmények vezettek a magyar gazdaság ilyen mértékű lecsúszásához. A politikai feltételekkel nem foglalkozom, ezt valószínűleg megteszik ebben

a kötetben az ehhez jobban értő kollegák. Inkább érdemes a társadalmi feltételeket boncolgatni, márcsak azért is, mert – többek között - ezeket szokták felelőssé tenni azért, hogy az irracionális gazdaságpolitika több éven keresztül érvényesülhetett.

Gyakorta hallott érvelés, miszerint a magyar társadalom többszörösen is kikényszerítette az irracionális politikát. Egyrészt, mivel mindig arra a pártra szavazott, amelyik többet ígért, ezért a pártoknak elemi érdekük volt egymásra licitálva egyre nagyobb szociális és egyéb költséges ígéretek tenni (aztán azt néha betartani, néha nem). Másrészt pedig – és ezt a népszavazás eredménye bizonyítaná – mert a magyar lakosság több juttatást követel az államtól, nem hajlandó hozzájárulni a szolgáltatások költségeihez, miközben adót sem nagyon szeret fizetni.

Ami az ígéretekkel illeti, a magyar lakosság valóban eléggé hiszékenynek bizonyult az elmúlt években, de ezért sem kizárólag őt kellene hibáztatni. Senki nem magyarázta ugyanis el, hogy minden fillér, amit az államtól „kap”, a saját adóbefizetéseiből származik (kivéve az EU-támogatásokat). Az állam azt költi el, amit tőlünk adóban elvesz. Saját pénzünket költjük tehát nagyvonalúan, amikor állami pénz kapunk.

A pártok ígéretése viszont kifejezetten abba az illúzióba kergette a lakosságot, hogy csak döntés kérdése, hogy egy kormány mennyi pénzt költ el. Jó kormány sok pénzt oszt szét, amelyik kevesebbet, az nem annyira jó kormány. Nem emlékszem, hogy egészen 2006-ig bármelyik politikus (kormányon és ellenzékben) felhívta volna a közvélemény figyelmét arra, hogy a kiadások növelése kizárólag külföldi hitelekkel történik, amelyeknek az árát – szó szerint – kamatostul kell majd visszafizetni.

Ami pedig a népszavazást, mint a lakosság „követelőzésének” és a kisebb állami kiadásokhoz vezető reformok elutasításának bizonyítékát illeti, rendkívül félrevezető ezt úgy beállítani, mint a magyar nép értetlenségét a reformokkal szemben. A népszavazás nem a reformokra, mint olyanra mondott nemet, hanem azokra az előkészítetlen és átgondolatlan reformokra, amely 2006-2007-ben történtek. A kormány ezzel kapcsolatban kettős kommunikációt folytat: egyfelől elismeri, hogy a reformok kidolgozásában voltak „zavarok” (elég, ha a koalíciós partnerek egymásra mutogatására gondolunk), ugyanakkor kitart amellett, hogy a népszavazás azt bizonyította, hogy a magyar nép tűrőképessége alacsonyabb a racionális, de áldozatokat követelő lépésekkel szemben, mint más nemzeteké.

Nehezen hihető, hogy a magyar nép genetikusan kevésbé lenne képes felfogni saját hosszú távú érdekeit, mint más nemzetek. A kádári örökségre való hivatkozással pedig az a baj, hogy szocialista örökséggel minden visegrádi ország rendelkezik, az állami kiadások ilyen mértékű növekedése viszont egyedül Magyarországon volt jellemző. És ott is csak 2002 után. Addig a lakosság kevésbé volt követelőző?

Azt sem magyarázta el senki az embereknek, hogy a kiadások csökkentésére azért van szükség, mert az teszi lehetővé, hogy alacsonyabb adókat fizessünk, és az ezzel járó gyorsabb növekedés előnyeiből – előbb vagy utóbb – mindannyian részesedjünk.

Pedig az összefüggés nagyon egyszerű, és megértéséhez nem szükséges különösebb közgazdasági ismeret. Ha egy ország úgy kezd el költenek, hogy azzal az adósságát növeli, akkor nem tud megindulni a felzárkózás útján, mivel a kiadások növelése csak az adóprésszal lehetséges, akár azonnali adóemelésre, akár a külföldi adósság felhalmozódása miatti későbbi adóemelésre van szükség. Előbb kell tehát iparkodni (horribile dictu: bizonyos fogyasztásról lemondani) és csak utána lehet élvezni annak az eredményét. Fordítva nem megy. Családi példával illusztrálva: ha egy háztartás házat akar venni, akkor ezt nem azzal kezdi, hogy elutazik egy drága külföldi útra, hanem előbb szorgoskodik, takarékoskodik, és amikor már megvan a ház, jöhet a külföldi utazás. Ma persze már ez az összefüggés sem igaz, mert a magyar háztartások is gőzerővel kezdtek el költeni (hitelből), és kevésbé gondolnak a jövőre. Valószínűleg ebben is szerepe volt a politikának, amely nagyon sokáig folyamatosan azt üzent a lakosoknak, hogy majd az állam gondoskodik róla.

A tisztánlátást nagyban gátolja, hogy kevés józan, politikai megfontolásoktól mentes elemzést lehet találni a mai magyar gazdasági helyzet okairól és a teendőkről. Ebben a kettévált politikai mezőben pedig a legkisebb kritikát tartalmazó hang bármelyik oldal felé, ráragasztja az elemzőre a jobb- vagy baloldaliság bélyegét.

Sajnos az egyik ilyen higgadt, tisztességes kutató, Gáspár Pál nagyon fiatalon eltávozott közülünk, ezt az írást az ő emlékének is ajánlom.